МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 18
Спецвипуск: Проблеми історії в сучасному науковому дискурсі

Рівне – 2010

Збірник наукових праць
«Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії»
Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 18. – Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет, 2010. – Спецвипуск: Проблеми історії в сучасному науковому дискурсі. – 296 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:
Постоловський Руслан Михайлович, кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне).
Заступник головного редактора:
Шелюк Людмила Олександрівна, кандидат історичних наук, професор (м. Рівне).
Науковий редактор:
Троян Сергій Станіславович, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).
Члени редколегії:
Жилюк Сергій Іванович, доктор історичних наук, професор (м. Острог).
Киридон Алла Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Київ).
Степанков Валерій Степанович, доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський).
Стоколос Надія Георгіївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).
Фісанов Володимир Петрович, доктор історичних наук, професор (м. Чернівці).
Чухліб Тарас Васильович, доктор історичних наук (м. Київ).
Швецова-Водка Галина Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне);
Шеретюк Валерій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне).

Згідно постанови президії ВАК України
часопис „Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії"
визнано фаховим виданням у галузі історичних наук

Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 4 від 27 листопада 2009 р.

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12.
Рівненський державний гуманітарний університет

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2010

у країні при переході від франкізму до демократії, стала сутнісним елементом демократичного реформування та успіху цієї піренейської держави.

Джерела та література

1.Іваницька О.П. Франкістська Іспанія. 1939 – 1975 рр.: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук / О.П.Іваницька. – К., 1997. – 40 с.
2.Карпец В.И. Высшие органы государсвенной власти Испании: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук / В.И.Карпец. – М., 1981. –20 с.
3.Конституция Испании 1978 г. // Испания. Конституция и законодательные акты / Пер. с исп. Э.Борисова; Сост. В.Савин. — М.: Прогресс, 1982. — С.29-99.
4.Локк Дж. Два трактата о правлении / Дж. Локк // Локк Дж. Сочинения: В 3-х Т. / Ред. и сост. тома А.Л.Субботин. – М.: Мысль, 1988. – Т.3. – С.135-405.
5.Монтескье Ш.Л. О духе законов / Ш.Л.Монтескье // Монтескье Ш.Л. Избранные произведения / Общ. ред. и вступ. статья М.П.Баскина. – М.: Гостполитиздат, 1955. – С.159-733.
6.Савин В.А. История испанского государства франкисткого режима (доктрина и конституционное развитие): Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук / В.А.Савин. – М., 1975. – 22 с.
7.Хибриков Н.Г. Государственный механизм франкистской диктатуры в Испании: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук / Н.Г.Хибриков. – М., 1974. – 20 с.
8.Fuero de los españoles (17 de julio de 1945) // http: www.cervantesvirtual.com/portal/Constituciones/pais.formato?pais=Espanya.
9.Fuero del trabajo (9 de marzo de 1938) // http: www.cervantesvirtual.com/portal/Constituciones/pais.formato?pais=Espanya.
10.Estatutos de autonomia para Andalucía, Aragón, Asturias, Baleares, Canarias, Cantabria, Castilla-La Mancha, Castilla y León, Cataluña, Comunidad Valenciana, Extremadura, Galicia, La Rioja, Madrid, Murcia, Navarra y País Vasco // http: www.cervantesvirtual.com/portal/constituciones/pais.formato?pais=Espanya&indice=estatutos.
11.Ley constitutiva de las Cortes (17 de julio de 1942) // http: www.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/79151622430248617422202/index.htm.
12.Ley de sucesion en la jefatura del estado (26 de julio de 1947) // http: www.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/01478408877125628632268/index.htm.
13.Ley de principios del movimiento nacional (17 de mayo de 1958) // http: www.cervantesvirtual.com/portal/Constituciones/pais.formato?pais=Espanya.
14.Ley de referendum (22 de octobre de 1945) // http: www.cervantesvirtual.com/portal/Constituciones/pais.formato?pais=Espanya.
15.Ley organica del estado (1 de enero de 1967) // http: www.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/12159641912327174198846/index.htm.
16.Ley para la reforma politica (4 de enero de 1977) // http: www.cervantesvirtual.com/portal/Constituciones/pais.formato?pais=Espanya.

УДК 321.01:330.8 (470+571)

Христюк Тетяна

ПОЛІТИЧНА ОПОЗИЦІЯ В РОСІЇ (КІНЕЦЬ 1980-Х – 2000 РР.):

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДСУМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Найбільш організованою формою вираження інтересів, альтернативних або протилежних інтересам влади, є політична опозиція. У демократичному суспільстві опозиція стає невід'ємною складовою частиною життя, виступає необхідним елементом політичної системи і значним видом діяльності основних суб'єктів політики. Наявність у суспільстві організованої, зрілої політичної опозиції, функціонування якої гарантоване Конституцією країни, є елементом механізму стримувань і противаг в існуючій політичній системі.

В умовах демократії політична опозиція має можливість виражати свої погляди, свою позицію відносно найважливіших аспектів розвитку суспільства, критикувати дії політичного керівництва, конкурувати з правлячою партією у боротьбі за владу. Саме існування конструктивної, системної політичної опозиції, яка протистоїть владі, конкурує з нею, урівноважує владні структури, не підриває, не руйнує владну систему, а навпаки – здійснює стабілізуючий вплив на політичну систему, забезпечує більш ефективне функціонування суспільства. Адже одна з найважливіших функцій політичної опозиції – вираження соціального невдоволення існуючим порядком й ініціювання змін та оновлення суспільства з боку партій, рухів, населення. Критикуючи політику уряду, беручи участь у законотворчому процесі, опозиція отримує можливість впливати на виконавчу владу, домагаючись від неї необхідних поступок. Здійснюючи постійний вплив на владу, політична опозиція змушує її більш старанно продумувати свої дії, аби не втратити довіри до себе з боку мас.

У першій половині 80-х років СРСР опинився у надзвичайно складному становищі: особливо помітною стала економічна, соціальна й політична кризи радянського суспільства. Таке становище диктувало необхідність радикальних перетворень. Вперше про потребу докорінних змін у галузі економіки та політики, соціальному та духовному житті було сказано на квітневому пленумі ЦК КПРС 1985 р. у доповіді Генерального секретаря М. Горбачова. У подальшому вироблялися й удосконалювалися концепція і конкретні шляхи перебудови. Приступаючи до реформ, керівники КПРС вважали, що достатньо лише виправити окремі негативні риси радянської системи.

Офіційна концепція перебудови в загальних рисах сформувалася до 1988 р. Було проголошено курс на здійснення двох взаємопов'язаних завдань: 1 – радикальної економічної реформи; 2 – демократизації суспільного життя, розширення гласності. Кінцевою метою проголошувалася побудова "гуманного, демократичного соціалізму", який має поєднати ринок з централізованим плануванням, політичний плюралізм з керівною роллю КПРС, суверенітет республік із збереженням єдиної союзної держави. Проте, досить швидко стало очевидно, що радянська система не піддається реформуванню. Перебудова як "революція згори" не досягла поставлених цілей: у країні скорочується виробництво товарів широкого вжитку; серед населення зростає попит на товари першої потреби; занедбаною залишається соціальна сфера. Всупереч задуму ініціаторів перебудови, остання стимулювала революційний процес "знизу", який згодом призвів до ліквідації влади номенклатури.

У січні 1987 р. М. Горбачов проголосив політику гласності, яка повинна була забезпечити успішне проведення економічних реформ і консолідувати суспільство. Але засоби масової інформації звернули свою увагу не на аналіз тогочасної ситуації та майбутніх перспектив розвитку країни, а на критику минулих помилок влади. Швидко відшукавши механізми

гальмування перебудови і визначивши його головних суб'єктів, преса зосередила свої зусилля на виявленні першоджерел, історичних причин невдач.

Протистояння у засобах масової інформації відображало боротьбу у вищих ешелонах влади. Ставало дедалі очевиднішим, що КПРС неспроможна втілити у життя реформи. У країні з'являються різноманітні неформальні організації, різні течії формуються і в самій КПРС. Суперечки серед керівництва партії вплинули і на республіканські та регіональні організації КПРС. Вихід із керівництва партії реформаторів А. Яковлєва та Е. Шеварднадзе і входження до нього І. Полозкова означало перемогу консерваторів і підштовхнуло радикалів до переходу на антикомуністичні позиції. Комуністична партія стала для радикалів ворогом, боротьба з яким велася безкомпромісно. Почався масовий вихід із партії. Демократичний суспільний рух дістав могутнього поштовху і в результаті успішних революцій у Східній Європі наприкінці 1989 р. Вони продемонстрували, що антикомуністичні настрої стають все більш популярними серед населення, і жодні видозміни соціалістичної ідеї не сприймаються народами. На мітингах, що відбувалися в країні у 1988 р., висловлювалося прагнення населення брати участь у створенні демократичної правової держави.

Під тиском народних мас компартія спробувала реформувати політичну систему, зберігши основу – монополію КПРС на владу. 1 грудня 1988 р. до Конституції були внесені зміни, які стосувалися структурної перебудови вищих органів державної влади. Було створено два законодавчі органи – З'їзд народних депутатів і Верховну Раду.

До весни 1989 р. конфлікт між політичною номенклатурою та демократичною опозицією виявив безсумнівного лідера. Сили опозиції міцно утримували ініціативу, визначали розвиток подій в економічній і суспільно-політичній сферах суспільства. Політична ситуація в країні ставала все більш радикальною, що яскраво засвідчили виборча кампанія народних депутатів СРСР, а пізніше й робота І З'їзду народних депутатів СРСР, у яких приймали участь й нові неформальні політичні організації та рухи.

Тим часом, Комуністична партія поступово здавала свої позиції. Вона була вже нездатна стримувати незадоволення народу і намагалася утримувати владу шляхом застосування сили проти мітингуючих та демонстрантів. Про це, зокрема, свідчать події в Алма-Аті (грудень 1986 р.), Вільнюсі (вересень 1988 р.), Тбілісі (квітень 1989 р.), Баку (січень 1990 р.) та в інших містах СРСР.

1990 р. можна назвати переломним у протистоянні між владою та опозиційними рухами. У країні назрівала політична криза. Розпочата Горбачовим перебудова вичерпала себе і була перехоплена низами. Демократичні лідери оголосили новий її курс – зміна соціально-економічної та політичної системи суспільства, державного устрою країни. 12 червня 1990 р. З'їзд народних депутатів Росії прийняв Декларацію про державний суверенітет Росії. У ній йшлося про прагнення російського народу створити демократичну правову державу у складі оновленого СРСР. Головою Верховної Ради Російської Федерації було обрано Б. Єльцина, який через рік, у червні 1991 р., став першим президентом Росії. Отже, опозиція на даному етапі змогла вирішити одне з основних своїх завдань – прийти до влади. Остаточну перемогу демократи здобули в серпні 1991 р. в результаті невдалого перевороту партійної номенклатури, коли із опозиційної сили вони перетворились на офіційну правлячу групу.

Таким чином, найбільш суттєвим для трансформації опозиційних настроїв у політичну опозицію з ознаками організованості стало критичне ставлення частини вищого керівництва

компартії до існуючого в країні політичного режиму. Перші контакти опозиції з владою призвели до серії політичних криз, кульмінацією яких у Росії стали події 1991 та 1993 років. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання дослідження історичних передумов виникнення та етапів еволюції політичної опозиції, її взаємодії з існуючою владою з кінця 80-х рр. XX ст.

Демократичні опозиційні сили, що перемогли в серпні 1991 р. замість консолідації суспільства та мобілізації мас на вирішення найважливіших соціально-економічних проблем втягнули країну в дискусію про своє минуле, поклали всю відповідальність на попередників, залишаючи лише за собою право визначати майбутнє. Саме тоді почав формуватися досить небезпечний для країни тип взаємовідносин між владою та опозицією, коли кожна зі сторін прагнула повністю виключити іншу з політичного процесу, заперечуючи за нею право виражати інтереси певного прошарку суспільства.

Невдачі "шокової терапії" в Росії не лише поставили під сумнів правильність обраного соціально-економічного курсу, а й породили активність опонентів. Будь-які пропозиції, що виходили не з групи радикальних реформаторів, заперечувались. Конструктивного діалогу ні в суспільстві, ні в політичних структурах не існувало. Це врешті-решт призвело до конфлікту між законодавчою та виконавчою гілками влади у вересні – жовтні 1993 р., який ледь не спровокував розв'язання громадянської війни. Проте висновків з протистояння основними політичними гравцями зроблено не було. Умови диктував переможець: силове придушення опозиції та закріплення свого монопольного становища в політичній системі на правовому рівні.

Після початку роботи нового парламенту в 1994 р. знову постало питання про вироблення моделі взаємовідносин між офіційною владою та опозицією. При цьому такі наміри мали обидві сторони. Однак це не означає, що процес подальшої взаємодії влади та політичної опозиції був безхмарним: впродовж другої половини 1990-х років час від часу виникали протиріччя або з приводу затвердження важливих державних документів, або у зв'язку з обранням кандидатів на посаду прем'єр-міністра.

Важливим кроком на шляху створення правової бази функціонування опозиції в Росії став прийнятий в 1997 р. федеральний закон "Про правові гарантії опозиційної діяльності в Російській Федерації", який підкреслив, що політична опозиція є важливим фактором демократизації російського суспільства.

Зазначимо, що певний прогрес у галузі формування моделі взаємовідносин між владою та опозицією в Росії все-таки є. Це особливо помітно на прикладі діяльності неурядових фракцій у Державній Думі. Не дивлячись на постійні дискусії та суперечки з приводу зміни Конституції, думська опозиція в основному прийняла правила гри, запропоновані президентом і виконавчою владою. У свою чергу "партія влади" поступово засвоює державницьку риторику опозиції. Проте, на жаль, як правило мова йде не про конкретні пропозиції, а про абстракції. При такому підході можна маневрувати, маніпулювати суспільною свідомістю, уникати безпосередніх зіткнень, але досить важко виробити конкретні варіанти дієвого вирішення численних проблем російського суспільства.

Проблема інституту політичної опозиції знаходиться на периферії уваги сучасної історичної та політичної наук. Фактично до кінця 1990-х років інтерес зарубіжних, вітчизняних і навіть російських дослідників до вивчення проблеми політичної опозиції в РФ був незначним і мав суто прикладний характер, пов'язаний з аналізом сучасного політичного процесу або

вивченням політичного лідерства. Лише наприкінці 90-х років з'являються перші праці, присвячені вивченню даного явища. На сьогоднішній день існує загалом невелика кількість досліджень, де аналізується діяльність російських опозиційних партій і рухів Російської Федерації та детально розглядаються питання їх формування, розвитку і діяльності, зокрема, у зв'язку з проблемою збереження політичної стабільності. Це важливо, оскільки саме стабільність суспільства гарантує цивілізовані форми політичного процесу. Не вповні дослідженими залишаються конкретно-історичні проблеми: ставлення різних опозиційних напрямків до владних інститутів; особливості формування ідеологічних концепцій, що визначають політичну спрямованість різних типів політичної опозиції і їх відмінних рис.

Загалом актуальність аналізу обраної теми зумовлена сукупністю наступних факторів:

- специфікою історичних умов перехідного періоду в Росії;
- відсутністю сформованих, загальноприйнятих і концептуально обґрунтованих поглядів на історичну роль і місце політичної опозиції в політичній системі російського суспільства;
- складністю механізмів взаємодії основних опозиційних сил і політичної влади в РФ.

Мета дослідження – висвітлити підсумки аналізу процесу формування, розвитку та діяльності політичної опозиції в Росії наприкінці 1980-х років – початку 2000 р., ставлення у цей час різних опозиційних політичних партій і рухів до владних інститутів.

На основі проведеного дослідження можна зробити такі концептуальні висновки:

1. Рубіж 1980-1990-х років став для Росії періодом глибоких трансформаційних змін і спричинив виникнення політичної опозиції. Поява опозиційних сил у СРСР пов'язана з глибокими соціально-економічними та політичними змінами. Перші витоки опозиційності в Радянському Союзі з'явились у формі різноманітних неформальних організацій, з одного боку, та у вигляді Демократичної платформи в КПРС, Демократичного Союзу й інших політичних партій, з другого. Діяльність опозиції здійснювалася в рамках СРСР, в тому числі на території Російської Федерації, та проявлялась у вигляді демократичного руху проти тоталітарних структур. Цей рух не був багаточисельним, але його ідеї обмеження влади КПРФ в суспільстві ставали все більш популярними серед населення, яке активно їх підтримувало, оскільки бажало свободи, демократії та покращення рівня життя.

2. Вагому роль у процесах проголошення Російської Федерації та припиненні існування Радянського Союзу відіграв російський демократичний рух, що здобув перемогу в 1991 р. Він був одним із багатьох антикомуністичних демократичних рухів, які в цей період прийшли до влади в країнах колишнього соцтабору.

Оцінюючи події серпня 1991 р., слід зазначити, що вони поглибили розмежування політичних сил. Цей процес відбувався й раніше, але його загострення прискорило перехід влади до рук демократичних руху. У результаті путчу в серпні 1991 р. КПРС припинила своє існування. Однак політичний крах КПРС був очевидний ще до подій серпня 1991 р., хоча без путчу він би не був таким стрімким. На останньому етапі свого існування КПРС складалась з декількох партій. Партія розкололась по вертикалі та горизонталі. По вертикалі загострились суперечки між прибічниками сильної та неподільної держави, і частиною комуністів, які виступали за суверенітет і незалежність своєї республіки. Горизонтальна боротьба в КПРС в основному проходила між консерваторами та демократами. Консерватори хотіли зберегти та відновити, при необхідності навіть з допомогою сили, як показав путч, радянську систему суспільних відносин. Вони користувались слабкою підтримкою та не мали майже ніяких

перспектив. Демократи з КПРС увійшли в реформаторське об'єднання "Демократичний рух комуністів" й "Комуністи за демократію".

Таким чином, у результаті серпневих подій 1991 р. колишня опозиція прийшла до влади. Однак заборона протягом наступних днів КПРС взагалі усунула потенційну опозицію в країні, що, звичайно, не відповідає уявленням про демократію.

3. У результаті невдалого перевороту під керівництвом партійної номенклатури демократи з опозиційної сили перетворились на офіційну правлячу групу. Своїми невдачами у внутрішній політиці президент та уряд створювали умови для розгортання політичної опозиції як в парламенті, так і в масах. У цей час про свою опозиційність до існуючої влади заявляють КПРФ, національно-патріотичні партії та організації, яких підтримувала та частина населення, що була не задоволена політичними та соціально-економічними реформами нової влади.

Другим важливим фактором розширення та зростання опозиційності став перехід Росії до радикальних ринкових реформ.

Опозиція, що виникла, суттєво різнилася, відзначалася неоднорідністю. У ній був відсутній координаційний центр, але мали місце воля до самостійної творчої активності в сфері ідеології; честолюбність лідерів партій, що призводила до політичних сварок між ними; бажання приймати спрощені рішення, які не відповідали масштабам проблем.

Найбільшою *лівою* опозиційною силою стала Комуністична партія, яка спрямувала свою діяльність на створення так званої об'єднаної опозиції. Однак досить часто інші партії та рухи звинувачували комуністів за їх любов до марксистсько-ленінської доктрини, що вже продемонструвала свою неспроможність для забезпечення нормального розвитку країни.

Центристські позиції займали Громадянський Союз, Народна партія "Вільна Росія", Соціалістична партія трудящих та інші.

Оцінюючи існуючу владу в Росії, *національно-патріотична опозиція* постійно підкреслювала її антидержавний, антипатріотичний характер, стверджуючи, зокрема, що демократія, яку вони запровадили, веде до ліквідації держави як такої. Єльцин та його прибічники розмивають національні кордони та особливості всіх народів. Намагаючись зовні "зблизити" національності, вони пропонують загальнолюдські цінності, маючи за мету відміну національності як пережитку минулого.

Права опозиція також була досить різноманітна – Російський Національний Собор, Російський всенародний союз, ФНП тощо.

4. Російська політична система, яка виникла в результаті перемоги демократів у 1991 р., пройшла через дві кризи.

Перша – криза 1993 р., що проявилась у конфлікті президента та парламенту і знайшла свою розв'язку в розпущенні останнього, а також у зміцненні влади глави держави. В результаті цієї кризи опозиційна більшість у парламенті перестала бути небезпечною для президента. В цілому можемо констатувати, що криза 1993 р. виникла в результаті поєднання трьох конфліктів.

По-перше, конфлікту гілок влади, який був пов'язаний із необхідністю прийняття замість радянської нової конституції, за допомогою якої законодавці наділили себе багатьма владними повноваженнями. До кінця 1992 р. практично не залишилось жодної політичної партії, що підтримувала курс уряду. Склалась парадоксальна ситуація: в опозиції до уряду знаходились партії всього політичного спектру – праві, ліві, центристи. Але разом з тим жодна з них не

створювала серйозних проблем для роботи уряду, оскільки не мала широкої підтримки серед населення.

По-друге, соціального конфлікту, до якого призвели негативні наслідки радикальних економічних реформ. Щоправда, не дивлячись на це, виборці і на референдумах в березні та грудні 1993 р., і на президентських виборах 1996 р. підтримали президента. Тобто вони, навіть відкидаючи політику влади, в критичних ситуаціях не підтримували опозицію, а вибирали владу, боячись, що перемога опозиції призведе до реставрації старих порядків.

І, нарешті, конфлікту Єльцина зі своїми колишніми соратниками – віце-президентом А. Руцьким і спікером Р. Хасбулатовим.

Друга криза – передачі влади – наступила в 1999 р., коли своїм наступником Єльцин обрав на той час людину маловідому не лише в народі, але й серед еліти – В. Путіна. Призначив його прем'єр-міністром, глава держави подав у відставку, зробивши останнього виконуючим обов'язки президента.

Загалом, якщо криза 1993 р. призвела до інституційного зміцнення та оформлення політичної системи Росії, то криза 1999 р. – до появи нового механізму передачі влади.

5. Впродовж 90-х років велику увагу привертали численні опозиційні структури, що зберігали, не дивлячись на їх неоднорідність і роздробленість, особливий вплив на хід виборчих кампаній і можливих результатів виборів.

Динаміка взаємодії влади та політичної опозиції з моменту розпаду СРСР та становлення нової російської державності до початку виборчої кампанії 1995 р. свідчила про особливий вплив на цей процес конституційного фактору і характеру розподілу влади між різними гілками федерального управління, а також між Центром і суб'єктами РФ. Якщо до жовтневих подій 1993 р. опозиція здійснювала спроби легітимного, конструктивного усунення правлячого режиму через відповідні рішення все більш підконтрольних їй З'їзду народних депутатів і Верховної Ради, то з прийняттям нової Конституції основні сили було перенесено на організаційно-партійну роботу й більш детальну підготовку програмно-політичного й ідеологічного аспектів протистояння.

6. У 90-ті роки опозиція здійснювала спроби створення широких коаліцій і блоків закликами об'єднання всіх противників режиму. Ними в різні часи були Російське народне зібрання, Російський національний собор, Конгрес лівих демократичних сил, Фронт національного порятунку та парламентський блок "Російська єдність". Феномен так званої "об'єднаної опозиції", яка вперше з'явилась на початковому етапі гайдарівських реформ і виступила у формі парламентського блоку "Російська єдність", можна пояснити наступними факторами:

1. масштабністю змін, викликаних розпадом СРСР;
2. появою елементів нової суспільної самоорганізації;
3. глибокими економічною, духовною кризами, колапсом всієї системи загальнолюдських цінностей та пріоритетів;
4. швидким зростанням ностальгічних настроїв;
5. високою і неприйнятною для більшої частини населення соціальною ціною реформ, прогресуючою майновою диференціацією й відчуттям несправедливого розподілу колишньої державної власності.

Однак, структурні об'єднання опозиції були нестійкими. На думку істориків і політологів, це спричинили дві основні групи обставин (об'єктивних і суб'єктивних).

Першу складають універсальні закономірності функціонування так званих "широких коаліцій", побудованих за принципом "простору згоди" (тобто за принципом добровільного самообмеження суб'єктів політики в "загально-коаліційних" інтересах). Неминучі при укладанні подібних угод суперечки, як правило, вирішуються викресленням спірних пунктів з її тексту. В умовах рівного статусу всіх учасників суперечки виникають досить швидко при будь-якій спробі виробити спільну позицію з певного питання. Їх кількість рано чи пізно приводить до розпаду коаліції. У випадку з Фронтом національного порятунку каталізатором внутрішніх протиріч стала "груднева" Конституція, що поставила крапку на спробах опозиційних лідерів прийти до влади через процедуру імпічменту.

Друга – суб'єктивна сторона. Тут основною перешкодою є "вождистські" прагнення партійних лідерів, які претендують не лише на збереження своїх партій, але й на керівні посади в загальних структурах.

7. У результаті парламентських виборів 1993 р. малоефективні політичні об'єднання поступово зникали з політичної сцени. Натомість з'явилися більш організовані та дисципліновані загони опозиційних сил партійного типу, що спиралися у своїй діяльності на думські депутатські фракції та розгалужену сітку регіональних і первинних парторганізацій (КПРФ, Аграрна партія Росії та певною мірою Ліберально-демократична партія Росії).

Слід зазначити, що сформульовані в Конституції правила політичної гри, в результаті були сприйняті не всіма. Багато хто з опозиціонерів, особливо радикал-комуністів, деякий час продовжували діяти за тактикою прямого протистояння владі, про що яскраво свідчить їх нехтування виборами до Державної Думи 1993 р.

Політична опозиція не володіла достатньою силою та можливостями, щоб рішуче впливати на владу, змінити курс реформ Єльцина. Тому намагалась шукати легітимні шляхи взаємодії з владою, парламентські методи вирішення актуальних проблем. У свою чергу Єльцин, саме враховуючи слабкість опозиції, прагнув демонструвати своє бажання йти їй на зустріч, не доводити справу до конфронтації, домагатись згоди.

8. Впродовж 90-х років російська опозиція стала важливим елементом політичного життя суспільства. Однак її легалізація базувалась на загальних положеннях конституції РФ. І лише в травні 1997 р. Державна Дума затвердила федеральний закон "Про правові гарантії опозиційної діяльності в Російській Федерації". Створення правової бази функціонування політичної опозиції, було, звичайно, важливим фактором демократизації російського суспільства, легалізації системної опозиції. Тим самим заборонялась радикальна, позасистемна опозиція, яка для вирішення своїх завдань передбачала використання крайніх заходів. У такому випадку влада могла використати закон і силу.

9. Характерною рисою політичного режиму Б. Єльцина були періодичні кризи, з яких президенту, як правило, вдавалося виходити переможцем. Досить часто Єльцин сам йшов на загострення ситуації. Керовані кризи стали невід'ємним атрибутом політичного стилю президента, однією з головних характеристик його епохи. Однак з кожним роком фізичний стан Єльцина погіршувався, тому політичні ініціативи виходили вже не стільки від самого президента, скільки від наближених йому людей. У результаті серпневої кризи 1998 р. президенту довелось піти на серйозні поступки парламенту і навіть на включення до складу

уряду комуністів, щоб утриматись біля влади. З цього моменту почалось стрімке завершення епохи Єльцина. В Росії розпочалась боротьба за владу. Різні загони політичної еліти стали виробляти свої власні стратегії "політичного виживання". Однак у майже безвихідній ситуації Єльцин все-таки зумів перевернути всі задуми опозиції. Після тривалих пошуків він вибрав свого наступника – директора ФСБ, полковника В. Путіна.

10. Виборча кампанія до Державної Думи 1999 р. розпочалась на фоні зіткнень влади президента, яка постійно слабшала, та опозиції під керівництвом Ю. Лужкова, вплив якої зростав. Однак після появи на політичній арені В. Путіна ситуація стала кардинально змінюватися. Новий прем'єр швидко завоював популярність серед росіян. Саме з ним люди пов'язували надії на вихід із тривалої політичної кризи, на остаточний розрив з епохою Єльцина, на відродження великої країни. У той час як опозиція знову пропонувала проект послаблення функцій федерального Центру, посилення ролі парламенту, регіонів у суспільстві сформувався запит на сильну державу. В. Путін був єдиним політиком, який зміг адекватно відреагувати на нього. Після проголошення Єльциним своїм наступником В. Путіна президентські вибори фактично відігравали роль інструменту легітимації вже прийнятого політичного рішення. Шанси Путіна на перемогу на позачергових виборах були незаперечні. Перед іншими потенційними кандидатами постав вибір між участю у виборах без серйозних шансів на перемогу і відмовою від боротьби. Фактично цей вибір був визначений диспозиціями основних учасників недавніх перегонів до Державної Думи.

11. Відставка Єльцина 31 січня 1999 р. і призначення В. Путіна виконуючим обов'язки президента ознаменували кінець єльцинської доби. Дострокові президентські вибори перетворились, по суті, в плебісцит. Результати виборів ознаменували остаточне завершення гострої кризи, в якій перебувала влада з літа 1998 р. по осінь 1999 р. Наступила нова доба – доба Путіна.

У результаті останніх парламентських і президентських виборів у політичній системі Росії склалось дві опозиції : справа – "Яблоко" та СПС, а зліва – КПРФ. Причому обидві довели свою неспроможність прийти до влади, оскільки об'єктивно були опорою режиму. Наявна опозиція характеризувалася сильною ідеологічною риторикою, розрахованою на збереження вузьких прошарків електорату, а не на широкий його загал. Поряд із цим опозиція час від часу йшла на компроміси з владою. Наприклад, Г. Явлінський часто говорив про "псевдоопозиційність" комуністів, що сьогодні вони заявляють про "антинародний режим", а завтра – голосують за бюджет і за довіру уряду. Але таку ж ситуацію можна спостерігати й на іншому фланзі. Водночас після критики влади правими часто йдуть заяви про готовність увійти в уряд. Тобто в обох випадках сильна риторика поєднувалася з переходами з опозиції до влади. Складається враження, що лідери опозиції, намагалися зберегти свої позиції у суспільно-політичному житті, розуміючи, що їм ніколи не вдасться зайняти головні державні посади. У цьому і полягає безперспективність приходу сучасної російської політичної опозиції до влади.

Джерела та література

1. Горбачев М. Годы трудных решений: 1985 – 1992 / М.Горбачев. – М.: Альфа-Принт, 1993. – 351 с.
2. Ельцин Б. Записки президента / Б.Ельцин. – М.: Огонек, 1994. – 415 с.
3. Ельцин Б. Президентский марафон: Размышления, воспоминания, впечатления / Б.Ельцин. – М.: ООО «АСТ», 2000. – 424 с.

4. Жириновский В. Битвы в Государственной Думе / ЛДПР / В.Жириновский. – М., 1998. – 142 с.
5. Зюганов Г. Постижение России / Г.Зюганов. – М.: Мысль, 2000. – 510 с.
6. Лукьянов А. В водовороте российской смуты (размышления, диалоги, документы) / А.Лукьянов. – М.: Книга и бизнес, 1999. – 432 с.
7. Новодворская В. По ту сторону отчаяния / В.Новодворская. – М.: Новости, 1993. – 268 с.
8. Новые общественно-политические движения и организации в СССР: Документы и материалы. / Б. Славин и др. – М.: Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС, 1990. – 304 с.
9. О Федеральном законе «О правовых гарантиях оппозиционной деятельности в РФ» от 5 марта 1997 г. // Собрание законодательства РФ. – 1997. – № 11. – С. 1273.
10. Партии, движения и общественные объединения: Документы, комментарии, разъяснения. – М.: Ред. «Российской газеты», 1996. – 121 с.
11. Попов Г. Снова в оппозиции / Г.Попов. – М.: “Галактика”, 1994. – 427 с.
12. Россия сегодня. Политические портреты в документах, 1985-1991 / [Сост. Б. Коваль и др.]. – М.: Международные отношения, 1991. – 510 с.
13. Россия сегодня. Политические портреты в документах, 1991-1992 / [Сост. Б. Коваль и др.]. – М.: Международные отношения, 1993. – 432 с.
14. Справедливость. Народность. Государственность. Патриотизм. Декларация о создании объединенной оппозиции // Советская Россия. – 1992. – 10 марта. – С. 1.
15. Хасбулатов Р. Великая российская трагедия: В 2 т. / Р.Хасбулатов – М.: ТОО «СИМС», 1994.

УДК 323 (470+571)/”2000-2004”

Наумов Андрій

ПЕРША ПРЕЗИДЕНТУРА ВОЛОДИМИРА ПУТІНА: ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС

Мета статті – розглянути процес становлення внутрішньополітичного курсу другого Президента РФ та визначити пріоритети діяльності В.Путіна впродовж 2000 - березень 2004 рр. Це важливо для ґрунтовного та об’єктивного аналізу суспільно-політичного життя пострадянської Росії. До того ж, дана проблематика для історичної науки лише починає ставати об’єктом вивчення. Джерельною базою нашого дослідження стали офіційні документи, стенограми виступів Президента РФ, опубліковані на його Інтернет-сайті, матеріали друкованих ЗМІ, публіцистична аналітика тощо.

Наприкінці 1990-х рр. надії росіян на те, що перший Президент РФ Б.Єльцин, який у 1991 р. своєю політичною харизмою мобілізував суспільство на знищення радянської системи й переконав у необхідності радикальних економічних реформ, зможе стабілізувати ситуацію у країні, не справдилися. Результат - катастрофічне падіння його популярності. Фінансовий крах (дефолт) у Росії в серпні 1998 р. одну частину суспільства зробив байдужою до політики й зосередженою на власному виживанні, іншу – сповненою ненависті до правлячого режиму. В суспільстві поширювалася думка, що хворий Президент не контролює ситуацію навіть у Кремлі, а владу захопило його найближче оточення - "Сім’я".

9 серпня 1999 р. Росія отримала від Б.Єльцина вже третього за рік главу уряду. Місце С.Стєпашина зайняв Володимир Путін, якого Єльцин одразу назвав своїм наступником, заявивши, що той зможе консолідувати суспільство та забезпечити продовження реформ [6]. До цього В.Путін був маловідомим суспільству, але впливовим чиновником, пройшовши за три

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА 3

NOTA BENE

Киридон Алла, Троян Сергій
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ
СУЧАСНОГО ІСТОРИЧНОГО ДИСКУРСУ 4

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Гон Максим
ЄВРЕЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ
АВТОРИТАРНИХ/ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ:
НЕКОНВЕНЦІЙНИЙ ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС 16

Долганов Петро
ЕКОНОМІЧНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ В ІДЕОЛОГІЇ
І ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ
НАЦІОНАЛЬНИХ ПАРТІЙ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ 21

Борщевич Володимир
ДЖЕРЕЛА ПРИБУТКІВ, ЗАМОЖНІСТЬ ВОЛИНСЬКОГО
ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА У 30-Х РР. ХХ СТ. 28

Жив'юк Андрій
ДІЯЛЬНІСТЬ УЛАСА САМЧУКА НА ТЕРИТОРІЇ
РЕЙХСКОМІСАРІАТУ «УКРАЇНА» 32

Киридон Євгенія
ЖІНКИ НА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ: ГЕНДЕРНИЙ ДИСКУРС 49

Луценко Катерина
ПОЛІТИЧНА РЕКЛАМА ЯК ІМІДЖЕВА ТЕХНОЛОГІЯ
У СИСТЕМІ КОМУНІКАЦІЇ ТА МАРКЕТИНГУ
(концептуальний аналіз на прикладі України) 57

Васюк Анатолій
КУЛЬТУРНО-ГУМАНІТАРНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО
МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ПОЛЬЩЕЮ 63

ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Олексієвець Тарас
ГЕНЕЗА ЧЕСЬКИХ ЛОКАЦІЙНИХ МІСТ:
МІСТОБУДІВНИЙ І УРБАНІСТИЧНИЙ ДИСКУРС 68

Алієв Максим
МІЖНАРОДНІ ТОРГОВО-ТРАНСПОРТНІ ШЛЯХИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ 72

Шеретюк Валерій
ПЕРЕДУМОВИ ПЕРШОГО ПОДІЛУ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ:
ДИСКУРС ДИСИДЕНТСЬКОГО ПИТАННЯ 77

Сєвєрова Ольга
ДЕКАБРИСТИ І ПОЛЬСЬКЕ ПИТАННЯ: ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС 82

Венгер Наталія
МЕНОНІТСЬКА СКЛАДОВА РОСІЙСЬКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ:
(НА ПРИКЛАДІ ТАВРІЙСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ ДР. ПОЛ. XIX СТ. – 1914 Р.) 85

Бондарчук Тетяна
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДУМКА АНГЛІЇ ВІДНОСНО
ПОЛІТИКИ КРАЇНИ В ІНДІЙСЬКИХ ВОЛОДІННЯХ 92

Кузьма Тетяна
ДЕРЖАВА МАКСИМІЛІАНА В МЕКСИЦІ:
ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ 96

Косяк Світлана
НІМЕЦЬКИЙ КОЛОНІАЛЬНО-ТОВАРИСЬКИЙ РУХ У 1842 – 1882 рр. 101

Троян Павло
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ В НІМЕЧЧИНІ ДО ПРОБЛЕМ
ІМПЕРСЬКОЇ ПОЛІТИКИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст. 105

Валюх Людмила
НІМЕЦЬКА КОЛОНІАЛЬНА ЕКСПАНСІЯ В АФРИЦІ
У ВИСВІТЛЕННІ БРИТАНСЬКОЇ ПРЕСИ 111

Плюта Наталія
ФРАНЦУЗЬКИЙ КОЛОНІАЛІЗМ:
ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ТА ІДЕОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ 116

Долід Вячеслав
ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ АНГЛІЇ
В СЕРЕДИНІ 90-Х РОКІВ XIX СТ. 126

Блох Юлія
ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У КОНТЕКСТІ
ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ДИСКУСІЙ ПОЧАТКУ XX СТ. 132

Сталовєрова Ганна
ЕВОЛЮЦІЯ БРИТАНСЬКОГО КОЛОНІАЛІЗМУ (1914-1921 рр.):
КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ 137

Алексієвець Леся
ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В ПОЛЬЩІ:
ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС 1918–1926 РР. 142

Гакман Сергій
ПРОБЛЕМА БЕССАРАБІЇ ТА БУКОВИНИ У КОНТЕКСТІ
РАДЯНСЬКО-РУМУНСЬКИХ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН. 1917-1940 РР. 153

Давлєтов Олександр
«ГІТЛЕРЮГЕНД» І МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА НСДАП В 1933-1936 рр. 159

Невинна Галина
НІМЕЦЬКО - ФІНСЬКІ ВІДНОСИНИ 1933 – 1939 РР.:
ВЕРИФІКАЦІЯ БАЗОВИХ ПОЛОЖЕНЬ 165

Дорофєєв Денис
ШВЕЙЦАРІЯ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД І В РОКИ
ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИЧНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ 170

Рощина Галина
НЕОНАЦИЗМ У СУСПІЛЬНО -ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ
СУЧАСНОЇ НІМЕЧЧИНИ 176

Лесняк Віталій
РОЗПОДІЛ ВЛАДИ В ІСПАНІЇ: ЕВОЛЮЦІЙНИЙ ДИСКУРС
ФРАНКІСТСЬКОГО І ПОСТФРАНКІСТСЬКОГО РЕЖИМІВ 182

Христюк Тетяна
ПОЛІТИЧНА ОПОЗИЦІЯ В РОСІЇ (КІНЕЦЬ 1980-Х – 2000 РР.):
КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДСУМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ 188

Наумов Андрій
ПЕРША ПРЕЗИДЕНТУРА ВОЛОДИМИРА ПУТІНА:
ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС 195

Троян Віктор
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЕВОЛЮЦІЇ ПАН’ЄВРОПЕЙСЬКОГО РУХУ:
ПЕРСПЕКТИВИ ОБ’ЄДНАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ НАРОДІВ 201

Тихомирова Євгенія
РОЛЬОВА УЧАСТЬ ПАБЛІК РИЛЕЙШНЗ
У ПРОЦЕСАХ ПОЛІТИЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ:
ТЕОРЕТИЧНО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ 212

Дукмас Олена
ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКА ІДЕЯ
У ВИМІРІ РЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА 220

Хаврук Ігор
ҐЕНЕЗА Й ЕВОЛЮЦІЇ ІНСТИТУТІВ РЕФЕРЕНДУМУ
ТА ПЛЕБІСЦИТУ: ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС 230

ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

Троян Сергій
ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ НІМЕЦЬКОГО КОЛОНІАЛІЗМУ:
АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ 237

Киридон Алла
СОЦІОІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН
У РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ 1917 – 1930-Х РОКІВ:
ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС 243

Постоловський Руслан
ЕВОЛЮЦІЯ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ:
ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС 269

Герасимчук Таміла
ГЛОБАЛЬНА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА СТРАТЕГІЯ США:
КОНЦЕПТУАЛЬНО-ДОКТРИНАЛЬНИЙ ДИСКУРС 273

Шеретюк Оксана
ПОЛІТИЧНІ ІМПЕРАТИВИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ:
ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС 279

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 291

Наукове видання

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 18
Спецвипуск: Проблеми історії в сучасному науковому дискурсі

Відповідальний за підготовку збірника до видання – С.С. Троян

Комп'ютерна верстка – С.С.Троян

Обкладинка – С.С.Троян

Підписано до друку 30. 11. 2009 р. Папір офсетний. Гарнітура "Times New Roman". Наклад 100. Обліково-видавничих аркушів 30,00. Віддруковано засобами оперативної поліграфії ПП Самборський І.О., вул. Толстого, 3, м. Рівне, Україна, 33028.

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2010. – Випуск 18. – Спецвипуск: Проблеми історії в сучасному науковому дискурсі. – 296 с.